

**ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ****THE EVALUATION CONCEPTS IN CRIMINAL LAW: PROBLEMS OF DEFINITION
AND PERSPECTIVES OF APPLICATION**

Драч Д.Л., студентка III курсу юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Статтю присвячено дослідженню проблем визначення та перспектив застосування оціночних понять у кримінальному праві.

Виокремлено підходи до розуміння оціночних понять щодо їхніх функціональних особливостей, до яких слід віднести сприйняття оціночних кримінально-правових понять як ознак складу кримінального правопорушення чи окремих характеристик таких ознак; оцінки певного правового явища, дії чи процесу; нормативних положень; способу піднормативного регулювання правовідносин тощо. Проаналізовано підходи до характеристики оціночних кримінально-правових понять за ступенем визначеності їх змісту, що визначають їх як невизначені, відносно визначені й загальні. Аргументовано, що зміст оціночних понять кримінального праві є відносно визначеним.

Прослідковано наукові тенденції стосовно необхідності подальшого застосування оціночних кримінально-правових понять, одні з яких вказують на потребу їх використання та вдосконалення, а інші – на те, що оціночні поняття є показником недосконалості законодавства, що зумовлює необхідність їхньої заміни формалізованими поняттями. Встановлено, що оціночні поняття мають і надалі використовуватися в законодавстві та на практиці, адже вони дають змогу розширити сфери дії кримінального закону, забезпечити його стабільність і динамізм, сприяють підтриманню режиму законності та правопорядку.

Розкрито зміст наукових пропозицій щодо застосування оціночних понять у кримінальному праві, які передбачають необхідність забезпечення оптимального співвідношення формалізованих та оціночних понять у кримінальному законодавстві, врахування особливостей тлумачення кримінального закону та залишення змісту оціночних понять неформалізованим. Запропоновано здійснювати законодавче закріплення оціночних понять у формі кримінально-правових конструкцій та інтерпретувати й фіксувати їх зміст безпосередньо в правозастосовній практиці.

Сформульовано авторське визначення оціночного поняття в кримінальному праві через його розуміння як відносно визначеної кримінально-правової категорії, яка виражає вказівку на загальні ознаки складу кримінального правопорушення та інших фактів, що мають значення для кримінального провадження, зміст якої не є формально визначеним та інтерпретується шляхом аналізу обставин кримінального провадження та їх співвідношення з положеннями кримінального закону.

Ключові слова: оціночні кримінально-правові поняття, кримінальний закон, зміст оціночного поняття, кримінально-правові факти, інтерпретація, кримінально-правова норма, правозастосування.

The article is dedicated to research of problems of definition and perspectives of application of the evaluation concepts in criminal law.

It is delimited approaches of understanding of the evaluation concepts on the basis of their functional features, which include perception of the evaluation criminally-legal concepts as signs of the crime or separate characteristics of such signs; assessment of certain legal occurrence, action or process; normative regulations; method of subordinate regulation of legal relations etcetera. Approaches of characteristic of the evaluation criminally-legal concepts with degree of certainty of the content, which determine them as indefinite, relatively defined and general, are analyzed. It is argued that the content of the evaluation concepts in criminal law is relatively defined.

Scientific tendencies concerning necessity of further application of the evaluation criminally-legal concepts, some of which point on necessity of their using and improving, and others – that the evaluation concepts are the indicator of imperfection of the legislation, which conditions necessity of their replacement with formalized concepts, are followed. It is established that the evaluation concepts should be used in legislation and practice in future because they enable to expand sphere of operation of criminal law, provide its stability and dynamism, promote to maintenance of regime of law and order.

It is disclosed the content of scientific suggestions concerning application of the evaluation concepts in criminal law, which include necessity of providing of optimal correlation of formalized and evaluation concepts in criminal legislation, taking into account of features of interpretation of criminal law and keeping of content of the evaluation concepts unformalized. It is also suggested to accomplish a legislative consolidation of the evaluation concepts in the form of criminally-legal constructions and interpret and fix their content in enforceable practice immediately.

The author's definition of the evaluation concept in criminal law is formulated through its understanding as relatively defined criminally-legal category, which expresses indication on general signs of crime and other facts, which have importance for criminal proceedings, content of which is not formally defined and is interpreted by analysis of circumstances of criminal proceedings and their correlation with regulations of criminal law.

Key words: evaluation criminally-legal concepts, criminal law, content of evaluation concept, criminally-legal facts, interpretation, criminally-legal rule, enforcement.

Постановка проблеми. Оціночні поняття є важливою складовою частиною змісту кримінального закону. Водночас ця техніко-юридична категорія є предметом низки наукових дискусій протягом багатьох років, що зумовлює значний інтерес до неї. Так, результати аналізу наукових досліджень оціночних кримінально-правових понять не відображають єдності розуміння цієї техніко-юридичної категорії, характеристики визначеності її змісту є недостатньо обґрунтованими, значення оціночних понять здебільшого спростовується вказівкою на недосконалість законодавчої техніки, а способи вдосконалення застосування цих понять все ще потребують подальшого розвитку.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій. Останнім часом дослідженню оціночних кри-

мінально-правових понять свої роботи присвятили, зокрема, О.О. Дудоров, З.А. Загинеї-Заболотенко, Е.М. Кісілюк, Р.І. Лемеха, Р.О. Мовчан, А.С. Оксаніченко, О.О. Пашенко, І.В. Пилипенко, І.І. Присяжнюк, О.В. Смаглюк, С.В. Хилюк, І.І. Чугуніков. Однак проведені дослідження не вичерпують всієї проблематики визначення поняття, необхідності та перспектив застосування оціночних понять у кримінальному праві України, що зумовлює актуальність теми.

Метою статті є визначення поняття, з'ясування необхідності та формулювання перспектив застосування оціночних понять у кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. У правовій доктрині вже тривалий час не вщухають дискусії щодо визначення

термінологічного звороту «оціночне поняття». Аналіз наукової літератури дає змогу виділити підходи до розуміння сутності оціночних понять як ознак складу злочину¹ чи окремих характеристик таких ознак [1, с. 60]; оцінки певного правового явища, дії чи процесу [2, с. 16–17]; нормативних положень [3, с. 220]; способу піднормативного регулювання правовідносин [4, с. 48] тощо. Такі підходи акцентують увагу здебільшого на функціональних аспектах розуміння кримінально-правової природи оціночних понять, а з огляду на відносно широке їх застосування у різних галузях права загалом кожен з них може бути охарактеризований як прийнятний.

Також видається доцільним виокремити серед наявних наукових підходів до розуміння оціночних понять у кримінальному праві за ступенем визначеності змісту останніх їхній поділ на невизначені, відносно визначені й загальні, що є необхідним для з'ясування дійсного змісту оціночних понять у кримінальному праві та є надзвичайно важливим для подальшого ефективного використання оціночних понять.

Так, З.А. Загинеї-Заболотенко визначає оцінне кримінально-правове поняття як поняття з невизначеним змістом, що фіксує найбільш загальні ознаки кримінально-правових явищ, предметів, зумовлює необхідність конкретизації його змісту суб'єктами, які інтерпретують та (або) застосовують кримінальний закон України [5, с. 326]. З одного боку, таке визначення враховує, що зміст оціночного поняття стосується певних кримінально-правових фактів, що мають істотне значення для окреслення чітких меж тлумачення такого поняття, створюючи передумови для якості та ефективної реалізації кримінального закону. З іншого боку, вказівка навіть на загальні ознаки предмета тлумачення виключає абсолютну невизначеність змісту оціночного поняття. Зокрема, оціночне поняття «істотна (значна) шкода інтересам» одразу вказує на очевидний зміст, пов'язаний із суспільно небезпечними наслідками певного діяння, яке нерозривно пов'язане щонайменше з наявністю особи потерпілого та певним зовнішнім вираженням такої шкоди. Також галузь кримінального права передбачає імперативний метод правового регулювання, що вказує на необхідність забезпечення умов для найбільш чіткого тлумачення чи принаймні достатньо визначеного для окреслення меж такого тлумачення кримінального закону. Крім того, невизначений зміст оціночних понять зумовлював би цілком реальний ризик абсолютної дискреції інтерпретатора-правозастосувача, що гарантовано не лише б відобразилося на зниженні рівня дотримання прав та забезпечення інтересів безпосередньо суб'єктів кримінального правопорушення, але й мало негативний вплив на режим законності та правопорядку в суспільстві й державі загалом. З огляду на вищеведене видається доцільним підсумувати, що невизначений зміст кримінально-правового оціночного поняття був би непридатним для ефективної реалізації положень Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Іншого підходу дотримується О.В. Кобзева, яка під оціночними поняттями в широкому сенсі розуміє всі відносно визначені поняття кримінального права, а у вузькому – ті з них, які покликані відображати не предмет у його цілісності, а ознаки чи відношення цього предмета, що характеризуються незамкнутістю структури змісту та охоплюють своїм обсягом велику кількість важливих для кримінального права явищ [6, с. 258–259]. Справді, відносна визначеність змісту оціночного поняття є важливим фактором ефективності його застосування, оскільки

дає змогу забезпечити стабільність та динамізм кримінального закону, створюючи можливість враховувати традиційні та сучасні тенденції розвитку суспільства та держави. До того ж відносна визначеність оціночного поняття має позитивне значення і для суб'єкта кримінального правопорушення, адже дає змогу розглянути його особу, вчинений ним злочин та інші важливі аспекти з урахуванням усіх деталей, а також правильно застосувати норми закону про кримінальну відповідальність. Наприклад, певна дискреція суду в такому разі спрямована на покращення становища підсудного, зокрема, щодо розгляду питань про обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, з урахуванням положень ч. 2 ст. 66 та ч. 2 ст. 67 КК України [7; 8, с. 3]. Таким чином, відносно визначене оціночне поняття в кримінальному праві хоча й не містить нормативно встановленого змісту і, відповідно, не є формально визначеним, проте передбачає наявність певних напрямів і меж для розуміння положень відповідних норм КК України, що дає змогу вважати відносно визначений зміст оціночного поняття цілком прийнятним і таким, що має позитивний вплив на практику кримінального правозастосування.

Також у кримінально-правовій доктрині наявна точка зору про те, що оціночне кримінально-правове поняття має узагальнений зміст. Зокрема, К.С. Лановенко вважає, що оціночне поняття завжди є тією чи іншою мірою абстрактне узагальнення, яке апіорі не може бути остаточно формалізоване, завжди залишається момент незавершеності в описі його властивостей або відношень [9, с. 153–154]. Справді, певне узагальнення притаманне змісту оціночних понять, що дає змогу їх застосовувати до широкого кола злочинних діянь та інших кримінально-правових фактів. Однак ступінь такого узагальнення також має певні межі з огляду на те, що оціночне поняття інтерпретується відповідно до обставин певного кримінального провадження, а надмірне узагальнення перешкоджало би здійсненню належного тлумачення та, відповідно, застосуванню кримінального закону. Наприклад, оціночне поняття «явно несправедливе покарання» означає не будь-яку можливу відмінність в оцінці виду та розміру покарання щодо суду апеляційної чи касаційної інстанції, а відмінність у такій оцінці принципового характеру; це положення вказує на істотну диспропорцію, неадекватність між визначеним судом, хоча й у межах відповідної санкції статті, видом та розміром покарання і тим видом та розміром покарання, яке б мало бути призначене, з урахуванням обставин, які підлягають доказуванню, зокрема тих, що мають братися до уваги під час призначення покарання [8, с. 19]. Отже, зміст оціночного поняття має бути абстрактним лише тією мірою, яка гарантуватиме можливість об'єктивно й відповідно до положень КК України встановлювати наявність підстав для застосування конкретної кримінально-правової норми, отже, зміст оціночного кримінально-правового поняття не може бути цілком абстрактним.

З огляду на вищеведений аналіз ступеня визначеності оціночного кримінально-правового поняття доцільно зазначити, що всі наукові підходи мають спільні риси, адже вони стосуються саме ознак кримінально-правових фактів і так чи інакше стосуються казуального тлумачення змісту оціночних понять.

З'ясувавши особливості змісту кримінально-правових оціночних понять, маємо зазначити, що перспективи їхнього застосування визначаються науковцями по-різному: одні підтримують необхідність подальшого використання та вдосконалення оціночних понять (О.О. Дудоров, З.А. Загинеї-Заболотенко, К.С. Лановенко, Р.Л. Максимович, Р.О. Мовчан, Р.С. Орловський, О.О. Пашенко, О.О. Семчик), а інші, навпаки, вбачають у цьому ризики та визначають застосування оціночних понять як негативне явище, що свідчить про низький рівень законодав-

¹ Як відомо, з 1 липня 2020 р. у системі кримінального законодавства України запроваджено двочленну класифікацію кримінальних правопорушень з поділом їх на злочини та кримінальні проступки. Однак у статті під час посилаючись на раніше опубліковані роботи інколи буде вживатися поняття «злочин», яким до набуття чинності відповідними змінами позначалися будь-які кримінально протиправні діяння.

чої техніки (М.П. Ігнатенко, Е.М. Кісілюк, О.В. Кобзева, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, Н.А. Савінова, О.В. Смаглюк, П.Л. Фріс).

З одного боку, використання в тексті кримінального закону України оцінних кримінально-правових понять насправді має низку переваг порівняно з формалізованими: вони надають можливість максимально лаконічно, компактно та найбільш повно описати ту сукупність явищ, предметів, які охоплюються обсягом оцінного поняття; допомагають запобігти законодавчій інфляції в Україні [5, с. 334]. З іншого боку, тенденція до поступового скорочення використання оціночних ознак є закономірною, оскільки вона звужує оціночну діяльність працівників правозастосовних органів, зводить до мінімуму кількість помилок під час кваліфікації, посилює суворість і стабільність гарантій законності [10, с. 169].

На нашу думку, більш доцільним все ж таки видається подальше застосування оціночних понять, адже їхня наявність не суперечить вимогам національних та міжнародних стандартів якості закону, сприяє розширенню сфери дії кримінального закону, отже, є позитивним чинником впливу на забезпечення режиму законності та правопорядку загалом і дотримання прав та свобод кола осіб, на яких поширюється дія КК України. До того ж це дасть змогу певною мірою гарантувати одночасно й стабільність, й динамізм кримінального законодавства, адже воно враховуватиме найсуттєвіші тенденції розвитку суспільства без потреби внесення значних змін до кримінально-правових норм. Проте для реалізації таких міркувань потрібне подальше розроблення та вдосконалення способів застосування оціночних понять у кримінальному законодавстві.

Варто погодитися з тим, що надзвичайно важливим є забезпечення оптимального співвідношення формального й оціночного аспектів у кримінальному законодавстві [9, с. 155], що вказує на потребу використання оціночних понять переважно на підставі нагальної необхідності. Також необхідно враховувати потребу найбільш ретельного підходу до тлумачення змісту оціночних кримінально-правових понять з огляду на таку складову частину принципу законності, як "lex scripta", що вказує на допустимість судової нормотворчості у кримінально-правовій сфері, правил та меж судового тлумачення, заборону аналогії у кримінальному праві тощо [11, с. 92]. Крім того, видається доцільним визначати зміст оціночних понять за допомогою саме правозастосовної практики (слідчої, про-

курорської, судової), адже через нефіксовану структуру свого змісту вони охоплюють не фіксовану жорсткими межами велику кількість кримінально-правових ознак [12, с. 211], а такий підхід до з'ясування змісту оціночних понять буде враховувати динаміку розвитку суспільних відносин та дасть змогу зберегти неформалізований, однак відносно визначений їхній зміст, не порушуючи правової сутності оціночних понять.

Також видається необхідним висловити певні міркування щодо перспектив подальшого законодавчого закріплення оціночних кримінально-правових понять. Зокрема, оціночні поняття найкраще формулювати у вигляді кримінально-правових конструкцій, оскільки такий елемент юридичної техніки характеризується властивістю найбільш повно відображати зміст поняття, забезпечуючи його відносну визначеність. На відміну від юридичних термінів, яким притаманна нормативність, отже, й формальна визначеність, кримінально-правові конструкції дають змогу виразити оціночним поняттям певну вказівку на їхній зміст без нормативної конкретизації, що сприяє врахуванню правозастосувачем усіх ознак кримінального правопорушення та інших фактів, пов'язаних із його вчиненням. Це гарантуватиме повноту кримінального провадження. Відповідно, конкретизація змісту оціночних кримінально-правових понять має відбуватися безпосередньо в процесі правозастосовної практики, яка є динамічною і дає змогу застосувати кримінально-правову норму найбільш прийнятним для конкретного кримінального провадження способом з додержанням усіх принципів кримінального права та положень кримінального закону.

Висновки. На основі проведеного дослідження вважаємо можливим запропонувати визначення оціночних понять у кримінальному праві як відносно визначеної кримінально-правової категорії, що виражає вказівку на загальні ознаки складу кримінального правопорушення та інших фактів, що мають значення для кримінального провадження, зміст якої не є формально визначеним та інтерпретується шляхом аналізу обставин кримінального провадження та їх співвідношення з положеннями кримінального закону.

Перспективи подальшого застосування оціночних понять у кримінальному праві вбачаються в розвитку їхнього законодавчого закріплення у вигляді кримінально-правових конструкцій та конкретизації їхнього змісту в процесі правозастосовної практики під час кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степаненко О.В. Використання оціночних понять у КК України з позиції принципу доцільності кримінального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 59–61.
2. Вербановський В.О. Проблеми тлумачення деяких оціночних понять у Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення: порівняльний аналіз. *Збірник наукових робіт магістрантів Національної академії прокуратури України*. 2015. С. 15–24.
3. Семчик О.О. Сучасні концепції оціночних понять у праві: до постановки питання. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2012. Вип. 1. С. 215–221.
4. Заруцький О.В. Оціночні ознаки в складі злочину хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України). *Наукові записки. Серія «Юридичні науки»*. 2004. Т. 26. С. 47–50.
5. Загіней З.А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2016. 636 с.
6. Кобзева Е.В. Оценочные признаки в уголовном законе : дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. 329 с.
7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Голос України*. 2001. № 107.
8. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання / упоряд.: В.В. Щепоткіна. Київ, 2019. 21 с.
9. Лановенко К.С. Суб'єктивний момент при застосуванні оціночних понять у кримінальному законодавстві. *Підприємство, господарство і право*. 2010. № 9 (177). С. 152–155.
10. Кісілюк Е.М., Смаглюк О.В. Особливості застосування оціночних понять у кримінальному законодавстві України. *Юридичний вісник*. 2018. № 1 (46). С. 166–170.
11. Хиліук С.В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (24). Т. 7. С. 92–103.
12. Пісна Н.В. Значення практики для встановлення змісту оціночних понять у кримінальному праві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (2). С. 202–212.